

Şazadanyň şikary / hekaýa

Category: Kitapcy, Nukdaýnazar, Oýlanmalar, Sözler, Taryhy proza

написано kitapcy | 23 январа, 2025

Şazadanyň şikary / hekaýa

ŞAZADANYŇ ŞIKARY

...Gaplaň öň aýaklaryny ýere diräp gernende onuň alabeder, galyň hamynyň astynda gujurly göwresiniň ýumry-ýumry etleri çykyn-çykyn bolup, derisini dartdy. Gaplaň pallady. Ukuly gözlerini süzdi. Öten gije aw ganly bolupdy. Ol arassa bolsa-da, syh-syh bolup, taýzaryp duran murtuny ýalady. Garnynyň doklugyna we ukusyny alanyna begenýän ýaly, arkanlygyna ýatdy-da, ap-ak, ýumşajyk tüý bilen örtülen garnyny göge tutup, aýaklaryny dăbşenekletdi.

Bu onuň güjük gaplaňlygyndan galan endigidi. Ol wagtlar enesi, alabeder, daýaw ene gaplaň gijeki awdan soň gulanyň ýa-da dag maralynyň ganlyja läşinden galanyny öňlerine oklanynda ol öz doganlary hem uýalary bilen täze etden garynjygyny gözäp, ine şeýdip gerşini ýere berip dăbşeneklärdi. Olar bilen gemrişerdi. Eger-de beýleki doganlary ikibir-üçbir bolup agyz birikdirip, özüni gabap, alarladyberseler enesiniň ýeňsesine gizlenip, olara hyňranan bolardy...

Gaplaň az salym dăbşenekläninden soň birdenkä özüniň indi torsuk ýaly, enesiniň aýagynyň aşagynda tomalanyp ýören güjük gaplaň däl-de, bu daglaryň soltany, şu jelegaýlarda uly-kiçi mahlugyny özünden eýmendirýän babyr arslandygy hakydasyna saldy. Ol birden öz bolşundan uýalan ýaly, hasyrdap dikeldi-de, hyrsyz nazary bilen daş-töweregini eserdeň synlap başlady. Onuň duýdansyz aýaga galmagyndan dowul tapan guşlar gür jeňňeliň toraňňylarynyň, arçalarynyň, söwütleriniň, ýap boýunda egrelişip duran tallaryň üstünden güsürre galdylar. Özüniň güjüksiremesiniň guşlardan özge şaýadynyň ýokdugyna biraz ynjалан ýaly gaplaň garnyny ýere berdi-de, öň aýaklaryna gazan ýaly äpet kellesini goýdy. Ýene-de gözlerini süzgekletdi. Sähel salymdan onuň öňki çep aýagynyň edil penjesiniň ýokary

ýanyndaky köne ýaranyň ýeri süýjümtik agyryjyk bilen sodaja sorkuldap, gijäp başlady. Bu agyryjyk oňa şu jelagaýlaryň öňki hojaýyny, äpet, garamtyl-alabeder gaplaň bilen bolan garpyşygy ýatlatdy. Ýere ýazyp, döşüne penje uranda garamtyl gaplaňyň janhowluna hatyladyp, çep penjesine agyz salany hakydasyna gelende gaplaň ýatan ýerinden assaja hyňrandy. Dogrusy, garamtyl gaplaňy ýeňse-de ýeňdi welin, ondan ömrüniň ahyryna çenli ýadyndan çykamaz ýaly ýadygärlik hem alyp galdy. Şol garpyşykdan bäri ençeme gezek asmanyň Aýy ilki gökde dilnen dilijege meňzäp, soňra ulalyp, gijelerine Aý şöhlesi düşende özüni görüp huşlary başyndan uçýan keýikleriň gözleri dek, lowurdap tegelendi. Ondan bäri nijeme ýagyşlar ýagyp, ýagmyrlar siňdi, emma şonda-da çep penjesi sähel agram görse syzlap dur. Meger, süňküni owradan bolara çemeli.

Şondan bäri ol her gün öz mülküniň serhetlerine aýlanyp, daş-töweregi gumalaklap, buşugyp belläp çykýar, öz häkimlik edýän mekanyna saýak-sandyragyň yzy-tozy, ysy düşenini-düşmänini yhlas bilen yzlaýar. Dogrusy, bu töwereklerde, onuň arryldysynyň ýetýän menzilinde, şol garamtyl gaplaňy-da, başga bir gaýratyna bäs gelip bilmän ýören, güýjermen ýyrtyjyny-da görüp-eşidenok. Ýöne şonda-da hüşgärliги elden bermeli däl. Gaplaň halky öte namysjaň bolýar. Asmandaky Aý ine şu üstüne howala bolup duran kerkawyň gabygynyň jaýryklarynyň sany deýin dilijege çalym edip, şonça gezegem jerenleriň howsalaly gözleri kimin tegelenip biler, emma gaplaň aryny köýdürmez, ýeňlenini unutmaz, amadyny peýläp, şol atymyna getirjek bolar ýörer.

Äý, onsoňam diňe şol garamtyl gaplaňmy onuň mülküne göz gyzdyrýan?! Hol araky goňur aýyny nätjek? Hoz iýip, hoz iýip, derisine hozuň gabygynyň reňni çykyp giden, pyşbaga ýaly bir zat welin, ýöräp bilmese-de apaň-apaň basan bolup, öň penjelerini galdyryp, arlan bolup, gorkuzjak bolýar... Ýeri bärde beýdip apaň-apaň, paklawsy ýöreýişden gorkýan, gaýalaryň ahmalrak daşjagazlaryny sersdirip, eňaşak gaçyrýan soňy ýok arryldydan elheder alýan barmy diýsene?! Ýa bärde gezip ýörenler, tapan-tupan ony-munysyny iýip ýören şagal beýlekidir öýdýärlermi, nämemi! Şolar ine bir gezek arlasaň, ýa-da has

dogrusy arlamak hem zerur däl, gumalagyň ysyny alanlarynda tazygyp, sesiň ýetjek menzilinde durmaýarlar.

Ol goňur gabyk aýy hem bir gezek towsup, mekejine penje bilen çalnandan soň baý akylyna aýlandy-a! Semizliginden ýaña ylgap bilmese-de, sagrysyny moýmuldadyp, tozan turzup, baý gaçýar-a! Edil ýöne, gaplaň bolub-a däl, sähranyň jereni bolup hem yzyndan ýeter ýaly däl. Aradaky ütülen pişige kybapdaş garry ýolbars hem şonuň ýaly. Äý garrap, sandan galan, öýi ýok, öwzary-awlagy ýok, ykmandadyr-da, bir günki iýjek alakasyny-beýlekisini tutunar-da, ötüp geçer-dä, maňa erişmäge het etmez-le diýsem, gaýta eýemsiräp, ol, diňe garry-gurtusyny, keselbendini awlap, aýap ýören boz jerenlerimiň sürüsini yzlap, atymyna alan bolup ýör, zaluwat! Kimiň-kimdigine göz ýetireninden soň yzyny gözläp bilmän, baý mytdyldap gitdi-ä! Ýeri ýolbars bolsaň bolupsyň-da, näme kişiniň mülküne girip, sende ýok, mende ýok hojaýynlyk satybermeli diýen zat barmy?! Onsoňam adyň “şir” bolanda näme, tüýsüň bilen gujur-gaýratyň şir bolmasa. Ýöne dogrusy yzyndan garap durşuna garry şire birhili dözmedi hem. Ýenjilip, kowlup barýandygyna namys edip, lagşan göwresini süýräp, mytdyldap barşy juda gözgynydy. Göwnüne bolmasa ol özüniň tüýi dökülip, haýbaty gaçan başyny aşak salyp, ýempäp barşy bilen: “Heşelle kakma, Arslan! Birmahallar menem şeýdip, öz garşydaşlarymyň yzynda tozan turzup, olary öz awlagymdan kowýardym. Emma ine garradym. Ine-de bolup ýörşüm.” diýýän ýalydy.

Garry ýolbarsyň gözgyny haly hakydasyna gelen gaplaňyň az-kem keýpi gaçdy, emma ol aňyndan gussaly ýatlamany ýere gaçyryp, tozana bulamaga çalyşýan dek, kellesini silkeledi-de, bir ýanlygyna agdy. Soňra pikir akymyny özi üçin ýakymly ýatlamalara sowmaga çalyşdy. Ýene-de doganjyklary we uýalary bilen enesiniň süýdün ysy gelip duran garnynyň gapdalynda gemrişişlerini ýatlap, lezzet almaga çytraşdy. Emma aňynda ýakymly ýatlamalara derek doganlarynyň hem uýalarynyň bir mahal dogduk gowaklaryny terk edip, onuň özi ýaly her haýsynyň bir ýerlerde bagtyny gözlemäge gidendikleri, indem eger-de olaryň birden-biri bilen tötänden sataşaysa, oýun edip däl-de hakykatdan, özem bir bölek et lukmasy üçin däl-de şirin jany

üçin söweşe girmeli boljakdygy huşuna geldi. Bu pikirler hasam onuň kejebesini garjaşdyrdy. Onuň öz-özüne gahary geldi. Ol sodaja hyňrandy-da, dik turdy. Dagy näme etjegini bilmän, uzyn, haýbatly guýrugyny bulaýlap, öten agşamky awundan galanyňy gömen ýerine ýöneldi...

II

-Şazadanyň ýeke özi şikäre çykýarmy?-diýip, çagasypat görkezýän mön gözleri murty taban ýüzünde tegelenip duran ýaş atbakar, toýnaklary bilen ýeri gazýan, gyr bedewiň jylawyny saklap durşuna, gapdalynda durup, atyň ýalyny, gerşini sypaýan goja seýise lak atdy.

-Atabeg Kyýaseddin Abu Seýit bilen gitmekçi bolýar, oglum!-diýip goja seýis endik edip giden elleri bilen, ýalyny sypap goýberdi-de, bedewiň şaý-esbaplaryny barlamaga başlady.

-Atam, Şazada ýeke atabegi bilen şikäre çykjak bolsa oňa munça sülsat nämä derkar, diňe ikijigi ok-ýaýyny alyp gidiberse bolmaýarmy?-diýip bilesigelişi jahyl hol allaowarrada duran baş-altý sany elguşçy bilen on-on ik sany tazýçylara, on-on baş sany atlylara goluny salgap goýberdi. Onuň çaga gürrüňine goja seýis myssa ýylgyrdy:

-Haý köşek, senem-ä, şujagaz adamlara “sülsat” diýýärmiň? Sen onda Şazadanyň atasy, Ylaýym onuň döwleti yrylmasyn, Beýik soltan Çagry begiň, onuň agasy, Ylaýym onuň çawy dünýäniň ýüzüne baky ýaň salsyn, Beýik serkerde Togrul begiň guraýan şa şikärini göräýseň dagy näme diýerdiňkäň? Hol erkgalanyň derwezesini görýäňmi?-diýip goja seýis agtygyna öz duran ýerlerinden elli-altmyş tanap daşlykda howalanyp duran iki gapdaly minaraly, haýbatly derwezäni görkezdi:-Ine şoňa çenli diňe aw guşlaryny saklaýanlardan ýaňa aýak basara ýer bolmaýar. Şahynmy, bürgütmi, elguşmy, towşançylmy, şuňkarmy... garaz adyny agzan awçy guşlaryň tylla-kümüş başlyklaryny Kuýaşyň çoguna lowurdadyp, guşçylaryň elinde aram-aram ganat kakysyp durandyrlar. Erkgalanyň daşyndan bolsa tazylaryň sesi dik göge göterilýandir, olaryň seslerine gulak gerseň göwnüňe bolmasa Hak Perwerdigäriň gudraty bilen asmandan, Maru-Şahu-jahanyň Erkgalasynyň öňündäki dabara meýdanyna tazylaryň

leşgeri gelip düşen ýalydyr. Pyýada kemaňçylar, atly kemaňçylar, haýwanlary kowmak üçin nagaraly, depli, surnaý-karnaýly nökerler, awlanan awlary ýygnamak üçin arabaçylar, gassaplar, şol ýerde şikärgähler üçin tagam taýýarlajak aşpezler, olaryň goş-golamlary, awlanan awlary duzlajak, kakatjak gulamlar... umuman tutuş sülsat bolsa şäheriň baş derwezesinden aňyrda garaşyp durandyr. Hanha, hol aňyrda, köşki-eýwanyň öňündäki uly meýdanda bolsa reňki Nusaýyň ýokarsyndaky daglaryň depesindäki ak gar bilen bäsleşýän jowur ak bedewi lagly-jowahyr şaý-esbaplar bilen bir gyldan bezäp-besläp, jylaw astynda soltanyň janpenalarynyň biri saklap durandyr. Onuň gapdalynda bolsa başga bir janpena edil ekiztaýy ýaly meňzeş bezelen dor bedewiň jylawyndan tutup durandyr. Bu Beýik serkerde-soltanlar, doganlar Dawut Çagry beg bilen Rukneddin Abu Talyp Muhammet Togrul begiň bedewleridir. Aňyrrakda bolsa Beýik doganlaryň serdarlygynda dünýäniň nijeme soltanalaryny, şalaryny dyza çökerip, Yssambyldan Çyn-Maçyna çenli aralykda çawy asyrlarda galjak Beýik soltanlygy bina eden, her biri on müň esgere taý, şöhratly türkmen begleriniň gulamlary olaryň atlarynyň jylawyny saklap durandyrlar. Köşki-eýwanyň basgançaklarynda bolsa Daňdanakanyň gerçekleri türkmen serkerdelerine mahsus sabyr-kanagat bilen hökümdar-doganlara garaşýandyrlar. Ine-de az salymdan ýeňiljek, tylla tuwulgalaryny asman güneşine bäs edip, hökümdarlaryň ikisi hem köşkden çykarlar. Çagry beg ata atlananda onuň her bir hereketi pähim-parasada ýugrulan ýalydyr. Togrul beg syçrap dor bedewine münende, onuň her bir hereketinden dogumlylyk, garadan gaýtmazlyk, soňuny saýmazlyk çogup çykyp durandyr. Göwnüňe bolmasa Çagry begiň her bir hereketini ölçerip-döküp, çykgynsyz ýagdaýlardan hem iň bir paýhasly çykalgany tapyşy bilen, Togrul begiň bolsa eline bir gysym közi guýsaňam sagynman gysymlamaga taýýarlygy, zemin ýüzünde hiç bir zatdan heder etmän, gypynçsyz garaýan gözleri bilen, bu iki hökmürowanyň öňünde Azazyl-al-lagnatynyň hut özi hem durup bilmejek ýalydyr.

Togrul beg atyna atlanan badyna “Atlanyň!” diýip, ummasyz leşgerlere erk etmäge endik eden haýbatly owazy bilen

erkgalanyň diwarlaryny titreder. Çagry beg bolsa eserdeňlik bilen çar ýanyny gözden geçirer-de, hemişeki söze gysyklygy bilen, “Ýerine ýetiriň!” diýen tarzda baş atar.

Özlerini sany boýunça ýüz esse agdyk gelyän ýowuň üstüne gözsüz batyrlyk bilen okdurylyp, her näçe güýçli bolsa-da duşmany kül-peýekun etmäge mejbur eden Togrul begiň sesi bilen, şalary dyza çökerip, şalyklary boýun syndyran Çagry begiň parahatlygy edermen türkmen beglerini ilgeziklik bilen buýrugy ýerine ýetirmäge howlukdyrar. Şeýdibem olar ýola düşerler.

Şol günün ertesi bolsa gadymy Badhyzyň düzlüklerinden üsti aw etli araba, düýe kerwenleri, Gadymy Merwe hem-de golaý-goltumdaky şäher-kentleriň hemmesine tarap yzy üzülmez akym deýin akyp başlarlar. Eger-de ýakyndaky şäher-kentleriň ammarlary ýeterlik bolmasa ol akym Baş wezir Aly bin Şadanyň permany bilen kiçijik akymjyklara pytrap, Amula, Zemmä, Bagabada, Sarahsa, Abiwerde tarap ýüzlener. Akym bir aýa golaý wagt dowam edeninden soň bolsa ähli ammarlaryň şatyrdadyp gowrulyp golçalara guýlan, duzlanan hem kakadylan aw etinden dolandygy hakynda habar bilen Baş weziriň ugradan çaparlary şa şikäriniň yzyndan gider.

Şazadanyň bedewiniň esbaplaryny birläý elläp çykan goja seýis sözüne dyngy berdi-de, gözünü göterdi:

-Günem-ä üç naýza boýy galdy, Şazada ugramajakmyka?-diýip hümürdedi.

Atasynyň aýdanlaryna gulagyny pakgardyp oturan jahyla gürrüňiň başga ýana sowulmagy ýaramady. Ol atasyny ýene-de öňki ugruna gönükdirmäge gyssandy:

-Onsoň näme bolýar, ata?

-Onsoň näme bolar, oglum?! Çapar baranyndan soň şikärgähler dolanarlar-da.

Jahyl atasynyň sözünü soňlanyna gynanýandygyny bildirmejek bolup, gülli tahýasyny maňlaýyna süýşürdi-de, sag eli bilen buýnuzagyny gaşady:

-Ata, şa şikäri öte haýbatly bolýan ekeni-le welin, men düşünmedim-le, onça aw etini soň näme edýärler?

Goja seýis agtygynyň çaga gepine ýene-de jowur ak sakgalyna

siňdirip, gülümsiredi:

-Ýak, senem-ä köşek, näme etsinler?! Bu Türkmen aga islendik hereketi etsin, hiç bir zady ýöne ýerden, keýpine edýän däldir, herki zadyň hasap-hesibi bardyr. Şa şikäri hem onça sülsady jemläp, ýönekeý bir işsizlikden, bikärlikden, islendik wagt gurnalmaýar ahbetin. Ol haçan-da türkmen goşuny uly ýörişe ugramaly bolanda gurnalýar, ýeterlik mukdarda azyk jemleneninden soň hem bes edilýär.

-Wiý, asyl, mundan gelip çykdy-ow!-diýip ýaş atbakar eline alan tahýasyny ýeňsesine atdy.

Şol wagtam ýeňsededen eşidilen agras ses olaryň ikisini hem yzlaryna öwrülmäge mejbur etdi.

-Gammar aga, essalawmaleýkim! Begdili jan, köşek, senem, tüweleme, saba bilen öräydiňmi?! Berekella, ýagşy seýis bolup yetişersiň.-diýip aňyrdan gelen, güler ýüzli, egni ýeňiljek şam poladyndan edilen sowutly, kellesi ortasy çüri tuwulga telpekli, aýagy sary gaýyş ädikli, bili hanjarly, ortadan pesräk boýly, orta ýaşan adam seýisdir agtygy bilen elleşdi.

-Waleýkim essalam, hoş gördük, merhemetli Atabeg!-diýip goja seýis onuň bilen elleşdi.

-Salawmaleýkim, merhemetli Atabeg!-diýip Begdili hem iki elini uzadyp, gelen bilen salamlaşdy.

-Gammar aga, senden beýle zatlary sorap hem ýörmeli däl welin, onda-da jan durmazlygy-da, bu şazadamyzyň atynyň ýagdaýy neneňsi?!-diýip Atabeg Kyýaseddin bedewiň tumsugyny sypalady.

-Bedewiň ýagdaýy oňat, Atabeg, uzak ýola rowana bolmaga-da, sähralaryň boz jerenlerini kowup ýetmäge-de ýarar.

-Senden tama-da şeýledir-le, Gammar aga!

Şol pille köşki-eýwanyň çüňkündäki kiçi işikden on iki-on üç ýaşlarynda, gözleri ýanyp duran, görmegeý ýigdekçe göründi. Ol ýol geýmindedi. Egninde edil Kyýaseddin Atabegiňki ýaly şam poladyndan çaraýna bardy, ýöne onuň altyn-zer bezegi has inçe, has sünnälenip edilendigi göz-görteledi. Ýigdekçäniň başynda zer çayılan, ýeňiljek tuwulga, egninde polan çaraýnanyň üstünden sada matadan gyrmyzy dony bardy. Donuň bagjyklary daňylmandygy zerarly syýlary assa şemala çalaja galgaýardy. Aýagyndaky gaýyş ädigi ýüzüňi görübermeli derejede

ýalpyldaýardy. Ýigdekçe bir elinde ok-ýaýly sagdagyny göterip gelşine, beýleki eli bilen bilindäki sapyna göwher gaş oturdylan hanjarynyň, ownuk merjenler bilen bezelip, arap harplary ýazylan gynyny düzedýärdi.

Goja seýis, agtygy hem-de Atabeg üçüsi ýigdekçäni gören batlaryna hormat bilen baş egdiler. Emma olar dil ýarmaga yetişmänkäler ýidekçäniň özi olardan öňürtdi.

-Salawmaleýkim, Gammar aga, salawmaleýkim, halypam, ýagdaýlaryň oňatmy, Begdili?!

-Sag-aman örüşdiňizmi, Şazada hezretleri!

-Allaha şükür, ýaşulylar, allaha şükür. Halypam, ýola ugramaga ähli zat taýýarmy?

-Bar zat taýyn, Şazada!

-Onda ugrabereliň, men atam bilen hoşlaşdym, Togrul beg dädeme bolsa öten agşam öz elim bilen nama ýazyp, Beýik wezir Aly bin Şadanyň diwanyndaky hatdatlara gowşurdym. Şu gün daň säherde meniň hatym çapar bilen dädemiň ýörişiniň ugruna, günbatar sary rowana bolandyr.

-Onda ugraberdik, Şazada!-diýip Atabeg atlylara goluny salgady. Olaryň biri jylawyndan idip, gyr bedewini getireninden soň bolsa üzeňňä aýagyny goýup, howlukman atlandy. Şazada bolsa sagdagyny eýeriň gapdalyna berkitdi-de, üzeňňä aýagyny degirmän, syçrap eýere gondy.

-Sag boluň, Gammar aga! Alla ýol berse iki-üç günden, aňry gitse bir hepdeden dolanarys.-diýip Şazada atynyň ýüzüni erkgalanyň derwezesine garşy öwürdi. Häsiýetli janawer bykynyna depilmezden derwezä tarap ýorgalap ugrady.

Şazada bilen Atabegiň yzyndan garap duran goja seýis agtygyna:

-Görýäňmi, oglum, şazada Muhammediň atyna atlanysyny, edil dädesi Togrul beg kimin dogumdan don geýen ýalydyr, gözlerine seredeniňde welin, göwnüňe bolmasa saňa ýaňy on iki-on üç ýaşan ýigdekçäniň gözleri däl-de Çagry begiň kalbyň iň bir çuňuna aralaşyp, iň pynhan pikirleriňi okaýan nazary seredýän ýalydyr. Beýik serkerde doganynyň makullamagy bilen Beýik soltan ýöne ýerden Şazadany özünden soňky hökümdar boljak kişi diýip yglan etmedi ahyry. Beýle wajyp hereketi edeninde paýhasyň ýedi derýasynyň suwuny içen Çagry beg oglunyň atasy

hökmünde oýlanman, Beýik Seljuk Türkmenleriniň döwletiniň mizemezligi, geljekde mundan beýläk has-da kuwwatlanmagy nukdaýnazaryndan ugur alýar ahbetin.-diýip, tagt mirasdüşeriniň yzyndan söýümdi.

-Ata, goşunbaşylaryň geňeşlerinde geljek ýörişler babatda maslahatlaşanlarynda Şazadanyň tekliplerine köpi gören leşgerbaşylar hem täsin galýarlar diýip halkyň arasynda gürrüň bar. Il-gün: “şazada Muhammetde atasy Dukak Seljugyň sübaşylyk (goşunbaşylyk) ukyby bar” diýip gürrüň edýär.-diýip Begdili hem atasynyň guwanjyna goşuldy.

-"Il agzy keramat" diýipdirler, köşek! Halk gepleýän bolsa bihuda dälidir.

Olar gepleşip durýança şazada Muhammet hem-de atabeg Kyýaseddin ýanyndaky gulamlar bilen erkgalanyň derwezesinden çykyp, ukudan oýanyp, assa-ýuwaşdan garynja hinine meňzäp barýan, münmün ilatly Merwiň baş köçesi bilen baş derwezä tarap ýüzlendiler. Emma baş köçäniň sol tarapyndaky täze gurulýan metjidiň deňesine ýetenlerinde olar ýene-de at başyny çekmäge mejbur boldular. Seljuklar neberesinden bolan, şazadanyň ýakyn garyndaşy, edermen türkmen serkerdesi Ybraýym Ýynal janpenalary bilen olaryň öňünden pete-pet çykdy. Hiç bir adamyň öňünde baş egmeýän, gözsüz batyrlygy bilen deň derejede tekepbir serkerde kalam agyz geplemän, gedemlik bilen şazadanyň ilki salam bererine garaşdy.

Atasyndan ganyna geçen syzgyrlygy bilen muny duýan şazada az zat üçin boýnyýogunlyk edip, öňem yrsarap ýören kowumdaşyny haş-da kejikdirmezlikden ötri ýaşkiçilik edip ilki taňry salamyny berdi:

-Gaýduwsyz türkmen begine bizden dogaýy salamlar bolsun!

Maksadyna ýeten Ybraýym Ýynal az-kem ýumşady:

-Babamyz Demir ýaýlynyň çowlugyna şan-şarafatlar bolsun! Oglum, Beýik soltanyň hal-ýagdaýy oňatmy, biziň gulagymyza soltan biraz nähoşlajak bolýarmyş diýen habar degdi?!

Tekepbir serkerdäniň özüne “oglum” diýip ýüzlenmegi şazada Muhammede ýaramady. Sebäbi mirasdüşer şazada hökmünde oňa “oglum” diýip ýüzlenmäge diňe Beýik hökümdarlar Çagry beg bilen Togrul begiň haky bardy. Galan Seljuk-türkmen

hökümdarlarynyň oňa “oglum” diýip ýüzlenmegi bolsa tagt mirasdüşeriniň mertebesiniň kemsidilýändigini aňladýardy. Çünki Düýp babamyz Oguz handan galan döp-dessura görä hökümdar diňe golastyndaky hökümdara “oglum” diýip ýüzlenip bilýärdi. Şazadanyň damarlarynda Togrul begiň hiç zada başbermezek gazaby at salyp başlady. Onuň gözleri uçganaklap gitdi. Gedem Ybraýyma ýerini tanatjak ajy sözler diliniň ujuna geldi. Emma bu tolgunmasy ýeke pursat dowam etdi. Dem salymdan soň köňlüniň jümmüşinde atasy Çagry begiň parahat keşbiniň peýda bolmagy onuň gahar-gazabyny agyzdyryklady. Atasy öz asuda garaýşy bilen: “Köşeş oglum, geljekki hökümdara beýle gazap gelişmez, sen entek beýle-beýle zatlara öz ýoluňda juda köp sataşarsyň, Allatagalanyň gerdeniňe goýan beýik ýüküni göterjek bolsaň mundan hem beter göwnedegiji sözleri götermeli bolarsyň. Hökümdar bolmak üçin diňe erk ýeterlik däl, hökümdar bolmak üçin erk hem paýhas bilelikde zerurdyr.” diýýän ýalydy. Şazada özüni ele aldy-da, serkerdäniň sözleriniň çetine degendigini, ony hem ýuwudýandygyny ýanyndakylara äşgär etmezlik üçin gürrüňe dogan-garyndaşlyk hörpüni berdi:

-Sag bol, Ybraýym däde, hatynlaryň, bala-çagalaryň oňatlykmy, il-ýurduň abatlykmy? Inilerime biziň dogaýy salam gönderýändigimizi ýetireweri. Hökümdarlyk ýüki hem az-küje zat däl, welin, şeýdip ystyhanymyzyň hamyrmaýasynyň birdigini biri-birimize wagtal-wagtal ýatladyp duralyň. Siz, Ybraýym däde, köşke baryberiň, ýagty jahany döreden keremli Taňra ýüz-de-müň şükürler bolsun, Beýik soltanyň jany tut ýaly sagat, myş-myşlara gulak gabardyp ýörmek bolsa siziň dek, köpi gören serkerdä ýaraşmaz, Ybraýym däde! Baryberiň, siz! Alla ýol berse, şu günde-ertirde ikimiziň hem dädemiz Togrul beg soltandan hem ýeňiş çapary gelip, ýeter, onsoň ýeňiş dabarasynda görşeris-dä!-diýip şazada atynyň jylawyny gyra burup, Ybraýym Ýynala hem onuň janpenalaryna ýol berdi. Bu onuň “gürrüň gutardy” diýdigidi.

Atan awuly okunyň pys geçendigine düşünen gedem serkerdä “bolýar, onda ýoluňyz ak bolsun, awuňyz ganly bolsun...” diýen tarzda hymyrdap, gidibermekden başga alaç galmady. Her kim öz

ýoly bilen boldy.

Erkgalanyň öňündäki dabara meýdanyna atynyň toýnagý basan Ybraýym Ýynaly ýene-de öýkeli oýlar basmarlady. “Gör-ä bi Mikaýylyň agtygynyň gepi çepbesine çöwrübersini. Wah, meniň bulara haýýarlygyň ýedi derýasynyň suwuny ýetmiş ýerde içen diýip ýörenim ýöne ýerden däl ahbetin. Ýeri, Demir ýaýlynyň kowmundan gel-gel indi öýünden çykman, jeň-garpyşygyň nämedigini bilmän ýatan, goýun ýaly ýuwaş Mikaýylyň ogullaryna külli seljugyň, külli oguz-türkmeniň tylla tagty nesip etmelimi diýsene? Eý Haktagala, şümi seniň adalatyň?! Ýa men Gaznalynyň biloňurgasyny ýazdyryp, bu döwletiň binýadynyň berkarar edilmegi üçin az iş etdimmi?! Eýsem Daňdanakanda Masudyň söweşjeň pilleri bilen ýekme-ýeke çykan men hem meniň jigitlerim dälmi näme? Piliň pahnasy çignimi serpeninden soňam Begdili Hajybyň gulamlary bilen sanjyşyp, olary yza tesmäge mejbur eden men däl-de kim eýsem? Ýa men Demir ýaýlynyň tohumyndan dälmi? Ýa meniň Düýp babam Oguz han dälmi? Ýa Ybraýym Ýynal, gadymy ýabgularyň neslinden däl-de şu wagtky iki doganyň ilki atabeg diýip, soňra göterip arşa galdyrýan hebeşimidir, zeňnimidir beýleki gulamlaryndanmy eýse?”

Öz kineli hem Taňrydan nadyl oýlanmalaryna berlip barşyna Ybraýym Ýynal nädip erk gala girip gidendigini hem duýmady...

... Şazada bilen atabegi bolsa oňa çenli şäheriň derwezesinden çykdylar. Emma şäheriň daşyndaky kürenleriň ýaňybir çetinden girenlerinde olaryň öňünde şihnäniň (şäher häkimi) hut özi gulamlary bilen çykdy. Ol şazada baş egdi-de:

-Beýik Soltanyň miraşdüşerine Sahawatly Hudaýdan saglyk we uzak ömür dileýäris.-diýdi.

Şazada edep bilen şihnäniň salamyny aldy. Soňra onuň ýüzüne soragly garady. Şihne şazadanyň howlukmaçdygyny ýüzünden okap, göwnündäkini aýtmaga alňasady:

-Merhemetli şazada, Siz şikäre ugrapsyňyz welin, ýanyňyzdaky atlylar azrak dälmi? Gödekligim üçin bir çemçe ganymy geçiň welin, men Siziň jan saglygyňyzy goramakdan ötri hem-de özüm Sizi alada etmez ýaly, rahatlygym üçin ýene-de az-owlak nöker taýýarlap goýdum. Merhemet ediň-de, şazada, olary öz şikäriňize goşuň!-diýip, hol beýleräk-de atlanyp hatyrjem

duran ýüzden gowrak atly ýigide yşarat etdi.

Şazada Muhammet onuň özi hakda aladasyna monça boldy. Ýöne syr bermejek bolup, gaşyny çytyp:

-Şihne aga, biz ol ýere galtamanlara garşy söweşmäge barmaýarys ahbetin. Biz ýöne maral awlamaga, göwün açmaga barýarys ahyry. Häzir munça leşgeri yzyna tirkäp çykyp gitsem Merwiň kürenleriniň ilaty: “Şazada Muhammed-ä was-wasy öýdýän, şikäre çykanynda-da goşuna duwlanyp çykýar welin, ýa özüniň üstüne sähra jerenleridir-towşanlary gylyçly-jyzaly hüjüm ederler öýdüp çekinýärmikä?” diýerler. Beýtmäli, ýaşuly. Esgerleri yzyna gaýtar.-diýdi.

Şazadanyň göwnünden turandygyny syzan synçy şihne göz üçin ýene-de biraz haýyş edip, tyýkyran boldy-da, şazada ýolunyň ak, ýoldaşynyň hak bolmagyny arzuw edip, atyny şähre tarap öwürdi. Şondan soň şazada hem atabegi, ýanlaryndaky atlylary bilen ýola düşdüler. Soňra olary hiç kim ýollaryndan bökdemedi.

Atynyň kadaly seňkildisine sazlaşykly galkyjaklap barşyna Kyýaseddin atabeg: “Kynygyň kowmunyň içinde öz atalary-iki dogan kibi, şü hem tüýs Hakyň nazary düşen, zanny Aby-Köwseriň laýyndan eýlenen kişi öýdýän. Gör-ä munuň gepi-sözi aýlap-dolap urup, özüne atylan oky atanyň özüne gaýtaryşyny!” diýip öz şägirdi hakynda ýakymly oýlandy.

III

...Şahlary naýzanyň ujy deýin çürelip duran, göwresi daýaw, nazarkerde keýigiň öňbaşçylygynda keýikleriň sürüsi bosgun bolup gündogar raýyşdan eňaşaklygyna güzere indi. Şemal gündogardan günbatara öwüsýändigini zerarly öňbaşçy keýik-de, beýleki keýikler-de gür otlugyň içinde, toprak bilen reňkdeş bolup, pişik busurylyşy bilen busurylyp ýatan alabeder gaplaňyň ysyny almady. Keýikleriň biriniň ony görmegi bolsa asla mümkin zat däldi, sebäbi, awuny peýläp ýatan gaplaň misli ýere siňip giden ýalydy.

Keýikler bir-birinden howlugyp, eňeklerini akar suwa basýardylar. Alabahar bolandygy sebäpli, sähra çemenzarlygynyň

gyrtyçlarynyň ilkinji ýüzünden mazaly garynlaryny gözäp, suwsan bolara çemeli, keýikler wagty bilen suwdan ganmaýardylar. Baştutan keýik bolsa hüşgärlik bilen çar ýanyna garanjaklap, ilkinji howpda sürüni howsala salmaga taýýar bolup çeşmäniň belent raýyşynda guýma heýkele çalym edip durdy. Öňbaşçy keýigi bir gözüniň aýtymyndan sypdyрмаýan gaplaň eýýäm öz pidasyny maýajyna alyp, belläpdi. Çeşmäniň kenarjygynda suw içip durşuna mahal-mahal başyny galdyryp töweregini gözden geçirýän, alma gözli, syratly janawer gür otlugyň içinden, ot başyny gymyldatman, göýä bir tensiz-agramsyz salgym deýin, bukdaklap, özüne tarap ýakynlap gelýän alabeder ajaldan bihabardy. Gaplaň bolsa diňe öň aýaklaryny gymyldadyp, bir garyş süýşýärdi-de, ýene-de doňňar-daşa öwrülýärdi. Sary gözleriniň çeti bilen öňbaşçyny synlaýardy. Onuň özüni görmeýändigine göz ýetireninden soňra suw içip duran keýiklere, öz pidasyna gözüniň gyýtagyny aýlaýardy. Soňra ýene-de ýaňky hereketlerini gaýtalaýardy. Özem her bir hereketini öz läheň göwresine, hyrsyz keşbine gelişmeýän şeýlebir ägirt uly kanagat bilen, şeýlebir inçe seresaplylyk bilen edýärdi.

Birdenem gaplaň göz açyp-ýumasy salymyň içinde yzky aýaklaryny ýygyrды-da, guýrugyny dim-dik edip, ýarym oturды. Tutuş mähnet göwresi bilen düýrүkdі. Boýnuny berdaşly çiginleriniň içine ýygyrды. Soňra eşidenleriň wehimden ýaňa damarynda ganyny doňduryp, özlerini ýitirmäge mejbur edýän gazaply sesi bilen arlap, bökdi. Keýikleriň her haýsy bir ýana dyr-pytrak boldy. Ýeke pursatda olar hol allaowarrada, öňbaşçylarynyň daşynda gaýtadan sürä jemlendiler-de, giň sähra tarap ümdüzine tutduryp gitdiler. Alabeder ezraýylyň penjesiniň astynda galyp, ölümlük ýaralanan almagöz keýik janawer bolsa ajalyny boýun almajak bolýan dek janhowluna urunmagyny dowam edýärdi...

...Akar çeşmäniň kenarynda ganlyja etden garnyny doýran gaplaň soňra dişiňi döwүp gelýän, durnagöz çeşme suwundan hem gandy. Soňra awundan galanyny agzy bilen tutup, süýrәp, bellije ýere eltip, gömdi. Garnyny doýranyndan soň az-kem ukusynyň tutýandygyna garamazdan öten agşamdan bәri öz mülkünde neneňsi üýtgeşmeleriň bolandygyny bilmek üçin birsalym gezim etmäge

ugrady.

Onuň garny dok bolandygy zerarly süňňi agralyppy. Artykmaç hereket edesi gelmeýärdi. Emma şonda-da özüne zor salyp, kä ýerde buşugyp, kä ýerde gumalaklap öz mülküniň serhetlerine aýlanmagyny dowam etdirdi. Öň müňlerçe gezek geçen ýodasy, daş-töwerekdäki her bir çöpjagaz oňa düýnden bäri bolup geçen üýtgeşikleri gürrüň berýärdi. Ine bu ýerden müňzäp geçende semizligi ýaly akylsyz hem porsy ýekegapan ýodany torç edip, kesip geçipdir. Ýodanyň gyrasyndaky gyzgana ilişip galan bujagaz çypar tüý übtügi bolsa meger, bedenäniň ýa-da sülgüniň jüýjesini ogurlap gelyän mekir tilkiniň derisinden ýolnup galandyr. Ýodanyň gyrasynda ýatan keyigiň gemrilen toýnagynyň deňinden gaplaň seňrigini ýygryp ötdi. Ol şagallaryň ysyny halamaýardy. Olaryň maslyk diýmän beýleki diýmän, zat dannaman, her öňýeteniň agzyndan galanyny iýip ýörüşlerine bolsa hiç düşüňip bilmeýärdi.

Ol salparan garnyny iki ýana “halkyldadyp” seňkildäp barşyna şagallar hakynda oýlanmazlyga dyrjaşdy. Sebäbi şolar ýadyna düşse onuň gahary gelip ugraýardy. Emma hemişe şeýle bolşy ýaly, edesi gelmeýän oýlary ýene-de onuň aýna ýüregedüşgünç kejrlik bilen dykyljyrap, girmäge çytraşyp başladylar. Ol özüne gaharlanyp hyňranjak boldy. Emma şol pursat onuň burnuny gijeden bigäne ys bar zady huşundan uçurdy.

“Möjekler! Möjek sürüsi!”

Gaplaň öz burnuna ynanmaýan dek, ýodany gaýta-gaýta ysgady, tumşugyny galdyryp howany uzyn-uzyn sordy. Bada-badam onuň gerşiniň tüýleri syh-syh boldy. Gözleri ganguýma gyzardy. Bogazynda gaýnap ugran hyrryldy, hyňranma bolup daşyna çykdy. Möjek sürüsi! On-on baş baş çemesi bar. Ýüzleri günorta tarap. Diýmek onuň mülküniň jümmüşine garşy hereket edýärler. Ol doýmaz-dolmaz, açgöz ykmandalar nireden geldilerkä?! Tizden-tiz olardan goranmagyň ugruna çykmasaň, olar bu jelegaýda orun tutmak matlaby bilen gelen bolsalar, soň per bermezler.

Gaplaň barýan ugruny üýtgetdi-de, möjek sürüsiniň giden ugruna tarap yz çalyňp ugrady. Ädimme-ädim, hem yz çalyňp, hem ys alyňp gaplaň möjekleriň zyndan kowup gidiberdi. Esli ýöräninden soňra garaňky hem gatlyşdy. Oňa çenli gaplaň yzlaryň

tüzelenip, yslaryň ýitileşýändiginden möjekler bilen arasynyň ýygrylýandygyny hem aňsyryp ugrady. Birdenem ep-esli önünde düşnüksiz “wagyrdyny” eşitdi. Ol sakga durdy. Ýere ýapyryldy. Edil hälki keyik awlanynda edişi deýin, bukdaklap öňe süýşüp başlady. Biraz öňe süýşeninden soň gür jeňňeliň ortasyndaky açyk meýdançada her ýerde-her ýerde lowurdap ýanýan köz-gözleri gördi.

Möjekler dogrudanam on-on baş sany bardylar. Meýdançanyň töründe mähnet kelleli çal möjek garysyny ýassanyp, eýemsiräp ýatyrdy. Gapdalynda bolsa oňa görä müçesi kiçiräk ganjyk ýalynjaňlyk bilen onuň böwrüne süýkenýärdi. Beýleki möjekler hem şolaryň töwereginde oýun edişip gemrişýärdiler ýa-da gije garaňkylygynda-da gyzaryp bildirýän, uzyn gyzyll dilleri bilen tumşuklaryny ýalaşyp ýatyrdylar.

Olaryň bolup ýatyşlaryna gaplaňyň girre gahary geldi. Hasam meýdançanyň töründe eýemsiräp ýatan ordabaşy böri onuň ganyny gaýnatdy. Gurtlaryň boluşlary bu jelegaýlarda özlerinden başga ýyrtyjy ýok deýin, diňe özleri bu giden jeňňeliň hem sähralaryň hany-soltany ýalydy. Ordabaşy böri bilen onuň ganjygy bolsa dünýäde bir zatdan eýmenýäne çalym etmeýärdiler. “Meniň mülkümiň çäGINE girendigiňizi syzmadyňyzmy, ýa-da köplügiňize buýsanýarsyňyzmy, Möjekler? ”

Gurtlaryň özüni äsgermezlik edişleri gaplaňyň janyna batdy. Ol gazabyna bäs gelip bilmän, ätiýaçlygy unutdy. Birden yerinden atylyp turdy-da, gije garaňkylygyny arryldysy bilen para-para edip, meýdançanyň ortarasyna bökdi. Emma boş ýere baryp düşdi. Köpi gören önbaşy böri ol arlanyndan özüni ýitirmän bir gapdala towsup ýetişipdi. Ganjygy bolsa onuň özündenem beter çalasyndy. Şonuň üçinem gaplaň aýaklary ýere degen badyna daş-töwereginiň dem salymda söweşe taýyn bolup, hyňranyşyp duran börülerden doludygyny gördi.

Gaplaň özüni ýitirmedi. Ol bu gezek diri galmak üçin ähli gujur-gaýratyny bir ýere çugdamlamaly boljakdygyny duýdy. Gyýak ýaly dişlerini syrtardyp, ölselerem yza tesmejek wagşy gurt ordasyna garşy söweşmek, özi ýaly babyr bilen ýekme-ýek, hatda iki sany arslan bilen deň bolmadyk garpyşyga çykandan hem çökderdi. Söweşlerde bişişen gaplaň bir pursatda özüniň

ilkinji hüjüm etmeli ugruny kesgitledi. “Börüleriň barysyna garşy birden söweşmek akmaklygyň baryp ýatany, bir pillede garnyňy silkerler. Ilki bilen bir zarbada ganjygy almaly, şol bolmasa bulara beleň alara zat galmaz. Soňra ordabaşyny penjesiniň astyna alyp bilse bu söweşde diňe bir diri galmag-a däl, eýsem üstün çykmaga-da inçejik umyt bar.”

Şu pikiri eden dessine gaplaň öz arryldysynyň bu ýyrtyjylara hiç-hili täsir etmeýändigine düşünişip, sessiz, aýylganç kuwwat bilen, möjek ganjygyna garşy özüni zyňdy. Beýleki gurtlaryň ýeňsesinde durandygy sebäpli gaplaňdan beýle hereketi oslamadyk ganjyk bu sapar hernäçe çakgan hem bolsa gaçmaga ýetişmedi. Alabeder ajal ony bir uranda öz holtumyna düýrläp dykdy. Öz ganjygynyň düşen gününü gören ordabaşy böri birhili ejizlän köpegiňkä kybapdaş, janagyryly çyňsan ýaly etdi-de, towsup, gaplaňyň gerşine hopba boldy. Bada-badam ýagyrynysyndan agyz urdy. Onýança ýene-de bir garadangaýtmaz böri özüni arslanyň aýaklarynyň astyna oklap, onuň garnyny silkmek üçin tumşugyny uzatdy. Bu ýagdaýdan başga çykalga tapmadyk gaplaň aljyraman, dik ýokarylygyna towusdy. Emma garnynyň aşagyna giren möjek onyň artky aýagyňyň penjesinden agyz salmaga ýetişdi. Agyrydan ýaňa heýýaty göçen gaplaň näme edýändigine hem aň ýetirmän, janhowluna özüni arkanlygyna oklady-da, beýleki art aýagy bilen aýagyndan ýapyşan möjegiň tumşugyny parçalap, ony hol allaowarra pyzyp goýberdi. Onýança beýleki gurtlar hem ýerli-ýerden topulyp, onuň çem gelen ýerinden agyz urup, asylyp başladylar. Ömrüniň paýawynyň gelip ýetendigini syzan gaplaň, janajygyna tutuş göwresini sandyradyp arlady-da, penjeleri bilen ölüm zarbalaryny saga, çepe, çem gelen ýere paýlap ugrady. Şol wagtam ordabaşy böri özi üçin iň soňky bolan hatany goýberdi. Ol gaplaňyň bogazyndan agyz salmak üçin ýagyrynysyndan agzyny aýyrady-da, ümzügini öňe atdy.

Gaplaňa şujagaz pursat hem ýeterlik boldy. Ol bir silkinende ordabaşyny aýaklarynyň astyna düşürdi. Garamtyl gaplaňyň bitmez ýara salan penjesi bilen ýeke uranda-da onuň döşünü ýardy. Ordabaşy hatda janhowluna urunmaga-da ýetişmän jan berdi. Gaplaňa hüjüm edýän galan ýedi-sekiz möjek baştutanlarynyň läş bolandygyny görüp, asgynlap, götinjekläp

ugradylar. Emma ýyrtyjy namysjaňlygy zerarly barysy birden, bada-bat sypba-sypyrylyp, gaçyp gidibermediler. Ýöne olaryň has gowşagrak biriniň ökje ogurlap, söweş meýdanyny terk etmegi gurtlaryň hemmesi üçin çagyryş bolup hyzmat etdi. Olar özlerine ajal paýlaýan demir penjelere ilmezlige çalşyp, sülgüniň ürken jüýjeleri deýin çar ýana pytradylar. Söweş meýdanynda gaçgaklaryň yzyndan kowmagy namys eden ýeňijiniň ýalňyz özi galdy...

Dowamy bar...

Serdar ATAYEW.

Taryhy proza